

DÉL-BÁNÁT HERCZEG FERENC MŰVEIBEN

NÉMETH FERENC

Versec, illetve tágabb értelemben Dél-Bánát mint szülőföld Herczeg Ferenc műveiben érdekes figuráival és történéseivel egyetemben, ihletadó témaként legalább négy műfajban érhető tetten: önéletrajzi vonatkozású *visszaemlékezéseiben* (mindenekelőtt *A Várhegyben* meg *A gótikus házban*) *regényeiben* (*Fenn és lenn*; *Gyurka és Sándor*; *Gyurkovics Milán mandátuma*; *A Gyurkovics fiúk*; *A Gyurkovics lányok*; *A hét sváb* stb.) *színműveiben* (*A dolovai nábob leánya*; *A Gyurkovics lányok*; *Ocskay brigadéros*) és *novelláiban* (*Új-Vineta*; *Ahol én gyermek voltam*; *Tizenhárom levél*; *A turkesztán*; *Zubovics Fedor*; *A fehértemplomi összeesküvés*; *Az ürményházi harang*; *Versec* stb.).

Egy valóságos kis bánáti könyvtár állna össze ezekből a kötetekből, írásokból. Ez alkalommal természetesen lehetetlen is valamennyit számba venni. Pedig így egybegyűjtve mutatkozna csak meg igazi méreteiben Herczeg Ferenc „bánátisága”, meg a szülőföld embereinek és történéseinek jelenléte hosszú és termékeny munkásságában. Meglepően sok helyen bukkan fel Dél-Bánát Herczeg Ferenc műveiben: Versec, a szülőváros, azután Fehértemplom, a diákkor egyik színhelye, Pancsova, a gyermekkor szép emlékeivel, de a furcsa embereiről ismert Kustély, a dinnyetermesztéséről híres Pavlis, továbbá Ürményháza, Dolova – úgyszólván az egész környék.

A Várhegyben szülővárosáról, Versecről többek között így emlékezett meg:

„A bánási nagy róna olyan világos, mint egy szoba, amelyről nyárára leszedték a függönyöket. Ez nem a nápolyi öböl arany fénye, hanem valami különös, józan, minden zugot átjáró ezüstös ragyogás.

A rónaság a verseci hegyláncnál ér véget. A hegyek, amelyeket a bokájuktól a hegyük búbjáig szőlők borítanak, színfalként zárják el a láthatárt: Szamárhegy, Kápolnahegy, Várhegy, Törökfej, Erdőshegy, Makkfilkó.

A Várhegy csúcán, mint a török vízözönt túlélte antidiuviális emlék, ősrégi várkastély csonka tornya áll. Az én ifjú életemben a kortól ezüstsürke torony, amely mint az erő, az állandóság, a hozzáférhetetlen büszkeség szimbóluma, keményen fúródik a kék bánási égboltba, nagy szerepet vitt. Ez volt a titokzatos központi erő, amely körül évtizedekig keringett a képzeletem. Ritkán jutottam fel a csúcsra, az út oda hosszú és fárasztó, de ha fenn voltam, akkor megragadott és megrázott az idegenszerű kép, a torony gigantikus falai, a szédítően tág kilátás, a toronyfecskek ezrei, amelyek a várfalak réseit lakják, és dühös visítással cikáznak a csendháborító feje körül. Gyermekkoromban elhatároztam, hogy »majd ha nagy leszek«, akkor újjáépítem a várkastélyt, és ott fogok lakni, magasan a város tornyai és kéményei fölött.”

Pancsováról írja az alábbiakat:

„Minden esztendőben egyszer átkocsikáztunk Pancsovára. A gyerekek örültek az utazásnak, részben azért, mert az út érintette a deliblái nagy homokpusztát, ahol jóízűen lehetett félni zsványoktól és farkasoktól, részben pedig azért, mert nagybátyjánk gyári udvara nagyszerű játszótér volt. És azonkívül ott volt Pancsován a Temes folyó, amelyen gőzhajók és halászcsonakok, Versecen ismeretlen csodák, jártak.”

Ugyanakkor Kustélyt így jellemzi:

„Híres zsványfalú Versec szomszédságában, talán Dél-Olaszországban lehettek ilyenek a maffia hőskorában. A kustélyiak egyebek közt arról is nevezetesek voltak, hogy egy pohár pálinkáért mindenre megesküdtek, és a délvidéki bíróságok később nem is fogadták el a kustélyi tanukat.

Ez a község látta el a Bánáságot a legkönnyebb kezű zsebtolvajokkal, a legmerészebb vadászokkal és a legembertelenebb rablógylkosokkal. Egymást is állandóan nyomorgatták, de a hatóságokkal szemben egységes frontot alkottak, és áruló nem találtatott köztük.”

Első irodalmi művében, az 1890-ben megjelentetett *Fenn és lenn*ben írónk éppen ezt a bánáti világot festi, apró történéseivel együtt. Mint Bori Imre írja, „akkor még úgy tetszhetett, hogy Dél-Bánát világának az írója lesz, ám nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket: a bánáti dzsentri írójából dzsentri író lett, és pályafutása is ennek a tükre”.

A *Fenn és lenn*ben a dél-bánáti élet teljes körképére törekedett. E művét Budapesten a Krisztina-városi Lersch-villában fejezte be, és így vallott róla:

„Midőn a regényemet írtam, bővében voltam az anyagnak, inkább rostálnom, a képek és alakok rohama ellen védekezni kellett, mert ezúttal jutottam először szóhoz és minden, amit diákkorom óta az életből láttam, hallottam és megálmodtam, most forrni kezdett, és eget kért. (...) Első regényemet az édesanyámnak dedikáltam, ezzel az ajánlással meg akartam köszönni azt az előkelő hallgatást, amellyel sok megszólíni való dolgom mellett elhaladt.

A *Fenn és lenn*ben benne van az én külön kis világom, aminőnek a verseci Várhegy tetejéről láttam. Vagy inkább: látni szerettem volna. Az én ifjúságom, amelyet azonban ünneplő ruhába öltöztettem. (...) A hősök az én személyes barátaim és ellenségeim, délvidéki kis kúriák, polgárházak és tiszti szállások lakói, amelyek azonban mind áttekinthetők a Várhegy tetejéről. A hősnők azonban asszonyok és leányok, akiknek mosolya egyszer édes és ártatlan pezsgésbe hozta a fiatal véretem.”

A *Fenn és lenn*t követően bánáti indíttatásúak a Gyurkovics család tagjainak szentelt regényei, színművei. Csupán a cselekmény színhelyét helyezte át Bácskába, hogy meg ne sértse temes-pavlisi barátait. (Pedig akkor Bácskában, saját bevallása szerint, még nem is járt!) Ugyanis a Gyurkovics lányok történetéhez a pavlisi Fehér Sándoréknál talált élményanyagot. Fehér Sándornak, a turkesztáni dinnye magyarországi meghonosítójának ugyanis három „feltűnően csinos és elmés leánya” volt. Egyedül a Gyurkovics mama alakját nem mintázta Fehér Sándor-néről, hanem egy verseci szerb úriasszonyról, Szvaljevicsnééről.

A *dolovai nábob leányában* – első színpadi sikerében – is dzsentritémát dolgoz fel, s bánáti alakokról mintáz: például, Lórántot, a dolovai tisztikar hadnagyát Standeiszki Henrik, „egy szálas, szép, acélkemény”

német katonatiszt, verseci huszár főhadnagy után rajzolta meg, aki legjobb barátai közé tartozott.

Herczeg Ferenc ragaszkodott szülőföldjéhez, és ezt a ragaszkodást nem csekély számú bánáti tárgyú műveivel bizonyította.

Szülővárosához is ragaszkodott: 1902-ben, a *Pogányokat* például, „Versec város hölgyeinek ajánlotta”.

Ha módjában állt, szívesen látogatott haza, s ekkor bizonyosodhatott meg arról, hogy a verseciek is ragaszkodnak hozzá. 1893 márciusában ritka pompával fogadták a hazatérő író. A vasútnál hosszú kocsisor várta, este pedig a Milleker Szállóban százötven terítéses bankettet rendeztek a tiszteletére. 1894 januárjában a verseci izraelita nőegylet javára rendezett estélyen az *uszályos ruhákról* tartott felolvasást. 1901 márciusában ovációkkal várták haza a verseciek, és díszvacsorát rendeztek a tiszteletére az *Ocskay brigadéros* sikere miatt. Akkor adták át neki az Aranytollat is.

Sok más példát is sorolhatnánk.

Herczeg Ferenc a bánáti lapoktól sem zárkózott el: novelláit a verseci *Délvidéki Nemzetőr*, a nagykikindai *Délvidék* és a nagybecskereki *Torontál* is szívesen közölte. Később *Bánáti* volt egyik álneve is.

A bánáti írókkal is ápolta a kapcsolatot. Így többek között előszót írt a verseci Perjéssy Lajos visszaemlékezéseihez, a becskerekai Marton Andor regényéhez meg Buchmann Károly Bánát-kötetéhez.

Herczeg Ferenc bánáti ihletésű művei szellemi/irodalmi örökségünk egy részét képezik. Olyan értékek ezek, amelyeket nem engedhetünk át a feledésnek, olyan gyöngyszemek, amelyeket nem hagyhatunk elveszni.